

Год. I.

София, 11 Ноемврий 1923 г.

Брой 1. Въ паметъ на Вардарцитъ Кушевъ и Весовъ.

ВАРДАРЪ

ЛИСТЪ НА МАКЕДОНСКОТО СТУДЕНТСКО Д-ВО „ВАРДАРЪ“

Урежда Редакционенъ комитетъ.

БРОЯ 3 ЛЕВА

София, ул. Прѣславъ, 4.

Илия Кушевъ.

гр. Велесъ, родното мѣсто на войводитѣ Кушевъ и Весовъ.

Тозъ който падне въ бой за свобода.
Той не умира. . . .

Хр. Ботевъ.

Любомир Весовъ.

Ил. Б. Кушевъ.

Въ родния градъ.

Вече е десетъ часътъ. Въ стаята плува утриненъ полумракъ, който въ жглигъ се напластява на гъсти сѣнки. Събуди ме единъ снопъ слънчевъ лъчи, които се промъкнаха прѣзъ тѣсната цѣпна и тина на червенитъ завѣси на прозореца и тихо занеж граха по одеялото и върху затворенитъ ми клепачи, като се прѣливаха единъ въ други, въ видъ на малки ослѣпителни петна. Тѣ почватъ да пълзятъ по възглавницата и слѣдъ малко се покатерватъ по ясножълтия лакъ на кревата. Колко досега сж познати тия весели и блуждаещи сѣни и

петна, които всеки момент мѣнят формата си, като приематъ съвсѣмъ неочаквани очертания, безпирно пълзятъ по отвѣсната прѣграда на кревата, а когато слънцето се издигне и заплува по бездъното и пълно съ весела свѣтлина небе надъ долината, тѣ изведнажъ скачатъ на пода и по стѣната и почватъ да си играятъ съ изрисуванитѣ по нея червени и тъмновиолетови цвѣта.

Въ стаята е тихо, само отъ улицата отъ време на време нахлува прѣзъ прозореца смѣсенія, нервнѣ и отсѣченѣ шумъ на пролѣтното утро. По коридора прѣдъ вратата се чуватъ тихи, прѣдпазливи стѣпки. Нѣкой се приближава до нея и слѣдъ малко стѣпкитѣ се отдалечаватъ и постепенно заглъхватъ. Навѣрно, майка ми е дошла да види дали съмъ вече буденъ. Мене ми е тѣй уютно и добрѣ въ моята стара стая и, затворлѣ очи отново, унасямъ се въ тиха полудрѣмка, въ която мисълта ми работи спокойно, бавно и равномерно и всички събудени спомени се очертаватъ въ паметта ми въ меко сложени контури. Сѣкашъ прѣживенитѣ силна радостъ и дълбока скръбъ се обезличаватъ и прѣобрѣщатъ на едно общо смѣсено чувство — тиха радостъ. За нищо не мисля и въ отслабналото ми съзнание се редятъ възпоменанията за много случки отъ моето минало, за които никога по-рано не съмъ мислилъ и при спомена на които сега ме обзема радостно чувство. Неочаквано ми става необикновено и безпричинно весело. Прѣравямъ часоветѣ на вчерашния день и срѣдъ тѣхъ търся причината на моята неочаква веселостъ, но това не ми се удава. Отварямъ отново очи и дълго наблюдавамъ слабитѣ червеникави сѣнки и отражения въ гѣнкитѣ на завѣситѣ, които постепенно мѣнятъ своитѣ тонове и ставатъ по-свѣтли.

Шумътъ на улицата става по-оживенъ. На чешмата срѣщу прозореца се е събрала купчина жени и дѣца, които чакатъ своя редъ. Водата прѣзъ чучура едва шурти, а приказкитѣ за войната, за скжпотията, за вчерашния голѣмъ пожаръ и за малкитѣ махленски историйки не прѣставатъ. Тиха провинциялна идилия! Но не винаги тѣй мирното начало на тая идилия бива послѣдвано и отъ подходящъ край. Отъ долу се задаватъ нѣколко германски камиони, пълни съ слама и задрѣстващи цѣлата уличка. Приказкитѣ се прѣкжсватъ, разстроената купчина се стѣписва къмъ стѣната и съ веселъ ужасъ слѣди голѣмитѣ, тежкодишащи чудовища, които бавно се провличатъ покрай гжрдитѣ имъ. Излѣзли на по-широката частъ на улицата, камионитѣ почватъ свободно да прѣхтятъ и скоро се изгубватъ задъ завоя, оставяйки слѣдъ себе си силна и възбудителна миризма на бензинъ и прахъ. При чешмата избухва глъчка. Възползувано отъ суматохата, едно сухо, охтичаво момиче окупирало чучура и се мжчи да напълни стомнитѣ си. Отнѣтиятъ редъ е достатѣченъ поводъ да разрази пожара отъ взаимни упрѣци и клетви, въ които велешанката, най-устата жена отъ всички жени въ Македония, се чувствува въ своята сила. Малко по малко обхванала цѣлата група, глъчката скоро почва да стихва и въ най-лошия случай се свършва съ нѣколко плѣсници отъ нѣкоя по-сърдцата жена върху палавата глава на нѣкой немирникъ.

Колко слабо се чувствува войната по външния животъ на улицата, но кактѣвъ силенъ отпечатѣкъ е оставила тя върху общия видъ на града и върху неговия психиченъ животъ! Съ болезнена яснота изпжква въ паметта ми впечатлението, което ми направи вчера градътъ, слѣдъ нѣколко годишно отсѣтствие отъ него. Бавно вървѣхъ по тѣсната уница, постлана съ неравенъ и на много мѣста изкъртенъ калдърѣмъ и се мжчехъ да прѣдугадя изгледитѣ на напрѣчнитѣ улици, които се откриваха при приближаванитѣ завои и кржстопжтища. Отъ лѣвата страна на пжтя се редятъ запустѣли, полусъборени и съ изпадала мазилка турски кжщи, напустнати слѣдъ Балканската война. Сега въ тѣхъ никой не живѣе и прѣзъ продѣнитѣ стѣни вѣгърътъ на воля играе. Мжчителенъ отпечатѣкъ оставятъ върху стария градъ тия надвиснали мъртавци. Често тѣ сж събрани на едно мѣсто и отдалечъ правятъ впечатление на язва върху живото тѣло на града. Въ дѣсно, подъ желѣзопжтния насипъ, бучи едничѣкъ непромѣненъ

голѣмиятъ мѣстенъ Вардаръ. Малкитѣ му крайни вълни едва дококосватъ въ своя бѣгъ полегатата стѣна на насипа, позеленѣла отъ пълзящитѣ по нея трѣви, по която дивиятъ макъ разхвърля своитѣ кървави петна. Безпристрастенъ и унесенъ въ своя блѣнъ, Вардарътъ, близъкъ свидѣтель на недавнашното минало на града, заедно съ околнитѣ ридове и карпи, ще занесе въ вѣковетѣ спомена за неговитѣ кървави дни. Вървѣхъ по трасето на желѣзопѣжната линия, напуснахъ града и дълго се скитахъ около града. Старото каменно здание е разрушено отъ пожаръ и сега стърчатъ само три полусрутени и обгорѣли стѣни посрѣдъ грамада отъ камъни. На мѣстото на старитѣ постройки се редятъ нѣколко нови дървени бараки и складове, въ които непрѣстанно влизатъ и излизатъ войници, които прѣнасятъ на грѣбъ човали брашно отъ току-що спрѣлия товаренъ влакъ. Колко много движение, шумъ и животъ на едно ограничено пространство! Непрѣкъснато сноватъ по резервнитѣ линии заминаващи и композиращи се влакове; отъ срѣщната страна на рампата се разтоварятъ множество вагони, пълни съ шанцовъ инструментъ, а други се товарятъ съ черда едъръ рогатъ добитѣкъ. Отъ горѣ се задава влакъ. За мигъ по цѣлото протежение прѣдъ него линията опустѣва. Вижда се, какъ единъ желѣзничаръ, надвисналъ надъ стѣпалата на локомотива, подава кръгови знаци съ рѣжка. Едва е отминалъ и послѣдниятъ вагонъ на влака и отново задъ него се сплестява масата отъ стотици прѣгърбени и движещи се човѣшки тѣла, които се губятъ между множествата депа съ военни материяли, наредени въ правилни фигури. А всемирнитѣ крадци — врабчетата — на ята подхвъркватъ, подскочатъ и се провиратъ подъ вагонитѣ, подъ краката на добитѣка и по куповетѣ чували съ фуражъ, търсейки своя насѣщенъ хлѣбъ. И поменъ нѣма отъ старата и тиха нѣкога провинциялна гара, която само въ празнични дни се оживяваше отъ пѣстрото гражданство, излѣзло на разходка. Всичко се е измѣнило, и внушителния и нервенъ пулсъ на войната тукъ се чувствува много по-силно, отколкото на фронта.

Понѣкога възпоминанията мамятъ. Когато си далечъ отъ мѣстото, кждѣто си прѣкаралъ нѣколко години отъ живота си и въ минути на тѣга ти мислишъ за него, то ти се прѣдставлява просторно, цѣлостно, пълно съ свѣтлина и говореще на таенъ езикъ, който ти познавашъ, а когато ти си отново срѣдъ него, то неочаквано изгубва своята окраска, която му придаватъ споменитѣ, и става обикновено и малко, дори и тогава, когато всичко наоколо те привѣтствува и търси твоя погледъ. Отъ далечъ се бѣлѣе сѣверната частъ на града. Малкитѣ бѣли кѣщи, накацали една върху друга по стрѣмнитѣ и каменисти скатове на дефилето, блѣстятъ подъ лжчитѣ на априлското слѣнце, което клони на западъ. Какъ жалки сѣ тия бѣлнали се по сивия ридъ бѣдни кѣщички! Тѣ не смѣятъ да се подадатъ на прѣдъ и да привлѣкатъ погледа. Съзнавайки своята немоощъ и бѣднота, тѣ се стараятъ по-плѣтно да прилѣпнатъ една о друга, да се обезличатъ и сплотятъ всички заедно. На невръстни сираци, страхуващи се отъ ударитѣ на злата сѣдба, приличатъ тия кѣщи. На разблудни жени, въ душитѣ на които е заговорилъ срамътъ, приличатъ тѣ.

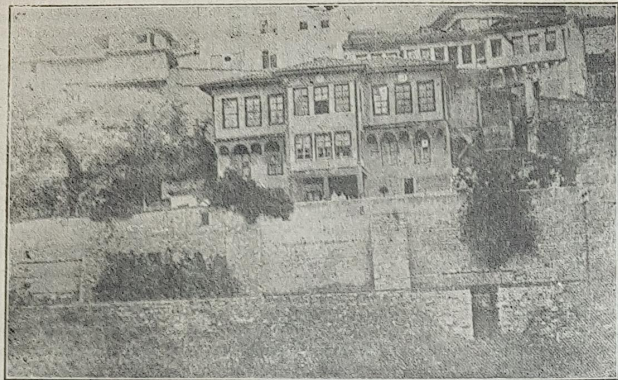
Но въ недалечното минало градътъ помни и по-добри дни. Били сѣ врѣмена, когато неговитѣ цвѣтящи занаяти сѣ му донасяли достатъчно злато отъ страната и отъ странство, за да живѣе единъ охолень животъ. Но отъ нѣколко десетици години насамъ, съ първия желѣзнопѣженъ писъкъ, който е огласилъ долината, градътъ бързо почна да отпада. Безсиленъ да се приспособи къмъ новитѣ условия и новитѣ изисквания на живота, той стана жертва на културата, като избѣгна борбата съ нея, не намирайки за това достатъчно сили въ себе си, и остѣпи мѣстото си на малкото тогава, но жизнеспособно градче Скопие, което бързо почна да се развива.

Има нѣщо трагично въ живота на градоветѣ. Психическиятъ процесъ на тѣхното загинване е много по-дълбокъ и по-сѣдържателенъ, отколкото края на единъ човѣшки животъ. Сѣкашъ едва съ

неговата смърт умира и душата на всички живели
въ него поколения.

Едва преди няколко месеца градът беше
свидетел и непосредствен участник в една
борба, каквато рядко други градове са преживя-
вали. Той още трепне при спомена за преживения
ужас, без да смее да открие своята радост
от настъпилния нов ден на свободата. Цели
двадесет дена сръбските ариеграти, заели запад-
ната половина на града и залостили се в съсед-
ните къщи на двата моста на Вардара, отстояваха
срещу малобройните наши части, стигнали до мос-
товете и спрели до тях пред явната невъзмож-
ност да ги преминат. Цели дванадесет дена
двѣтѣ страни на града, възправили се блѣднѣещи
една срещу друга и притиснати от кървавия при-
рак на боя, огласяваха тътнежа и злокобния вой
на разразяващите се всеки ден нови и все по-
ожесточени сражения. Цели дванадесет дена жи-
телите на града, изпокрити в изби и подземия,
немѣха пред неизвѣстността за това, което се
върши навън и трепнѣха пред тежката мисъл
за крайния изход на борбата, докато група смѣл-
чаци от Рилската дивизия съ безумен напѣн
минават моста. . .

Вълната на боя е отминала далеч на юг,
отдавна е заглъхнало огласяваното от долината
ехо на послѣдния изстрѣл, но събудилият се
от кошмарен сън град се оглежда наоколо
въ почуда и още не може да разбере напълно
радостта на своето освобождение. Защото тежки
бѣха дните на неговото минало и съкровен блѣн
на душата му бѣше тая свобода.

Бащината кжца на Илия Кушевъ.